

A védett terület természetvédelmi törzskönyvi száma 378, az ösgyep és védőövezetének együttes kiterjedése 1 kat. h. 114 □-öl (0,56 ha), s tulajdonosa a magyar állam.

A Nagytatársánc ösgyepjének védelme megvalósult. S ez nemcsak olyan növényfajokat mentett meg itt a tudomány és a jövő számára, amelyek egykor az Alföld eredeti növénytakarójának részei lehettek, hanem részben egy olyan terep-objektumot is, amely az őskor végén itt lakó ember nagy alkotóképességét és hallatlan erőfeszítését hirdeti... Orosházának is van már történelmi nevezetessége, a Nagytatársánc egykori földvára. Az ösgyep még évszázadokig védheti az általa borított sáncrészletet az eróziós lepusztulástól, s a sáncoldal tartósan kedvező létfeltételeket nyújt az ősi növényzet megmaradásához. E kis gyeppolt megóvása olyan feladat, amellyel nemcsak magunknak, hanem a jövőnek is tartozunk.

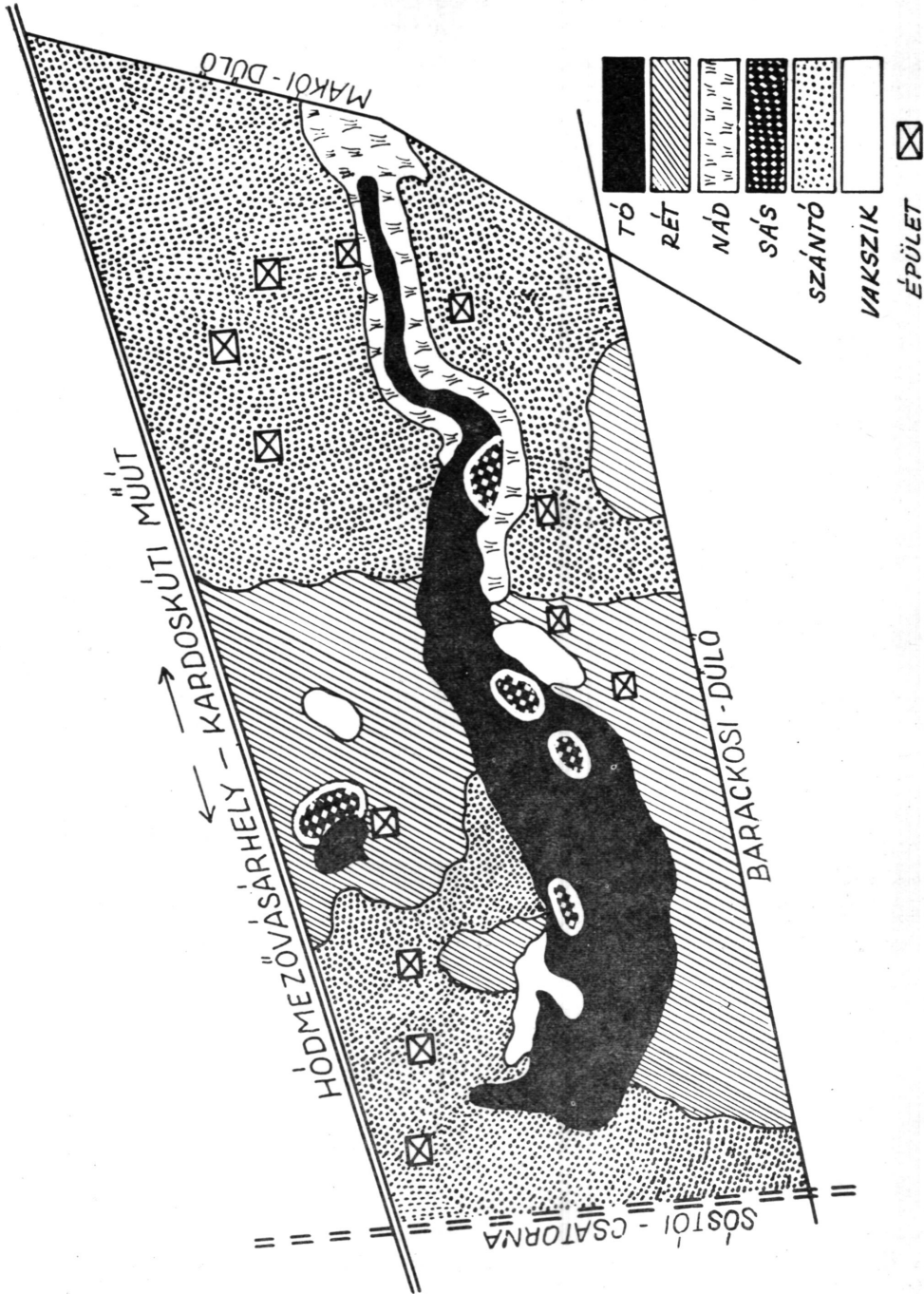
IRODALOM

- ¹ *Banner János*; A hódmezővásárhelyi Nagytatársánc. Dolgozatok 15, p. 93—114, 1939.
- ² *Borbás Vince*: A magyar flóravidék. Pallas Lexikon XII. kötet, 1896.
- ³ *Borbás Vince*: Magyarország természetes flórájának tagozódása. M. Orsz. Term. Vizsg. Vándorgy. Munk. XIX. 1898. (1897.)
- ⁴ *Borovszky Sámuel*: Csanád vármegye története 1715-ig. II. 1897.
- ⁵ *Gerencsér Katalin*: Természetvédelmi terület már az orosházi Nagytatársánc nevű bronzkori földvár ösgyepmaradványa. Búvár 27, p. 372—373. 1972.
- ⁶ *Kalicz Nándor*; Orosháza és környéke az őskorban. Orosháza története. Szerk.: *Nagy Gyula*, Orosháza, 1965. p. 93—102.
- ⁷ *Karácsonyi János*; Békés vármegye története II. Gyula. 1896.
- ⁸ *Kiss István*: Az orosházi Nagytatársánc ösgyepmaradványa. Kézirat (előadás a Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztályában, Budapest. 1962.)
- ⁹ *Kiss István*: Növényvilág. (Orosháza növényzete.) Orosháza története. Szerk.: *Nagy Gyula*, Orosháza, 1965. p. 60—80.
- ¹⁰ *Kiss István*: Az Adonis volgensis lelőhelyei és népies gyógyászati vonatkozásai Magyarországon. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1964. p. 25—54.
- ¹¹ *Kiss István*: Előterjesztés az orosházi Nagytatársánc ösgyepmaradványának természetvédelemben való részesítésére. Kézirat, 1967. (Az Országos Természetvédelmi Hivatal elé terjesztve 1967. VI. 5.)
- ¹² *Kiss István*: Ösgyepmaradvány az orosházi Nagytatársáncon. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1968. p. 39—61.
- ¹³ *Soó Rezső*: Magyarország növényvilága. A növény és élete II., p. 282—311. Szerk.: *Szabó Zoltán*, Bp., 1941.
- ¹⁴ *Soó Rezső*: Növényföldrajz. Bp., 1945.
- ¹⁵ *Soó Rezső*: A magyar flóra és vegetáció rendszertani és növényföldrajzi kézikönyve I—V., Bp., 1964—1973. (VI. még jön.)
- ¹⁶ *Soó Rezső—Jávorka Sándor*: A magyar növényvilág kézikönyve. I—II. Bp., 1951.
- ¹⁷ *Soó Rezső—Máthé Imre*: A Tiszántúl flórája. Debrecen, 1938.
- ¹⁸ *Szeremlei Samu*: Attila székhelye Hódmezővásárhely határában volt. Századok, 1899., valamint: Hódmezővásárhely története I—III. kötet, 1900.
- ¹⁹ *Veres József*: Orosháza. Történeti és statisztikai adatok alapján. Orosháza, 1886.

B) A kardoskúti Fehértó

STERBETZ ISTVÁN

A Kardoskút határában elterülő szikestavat az Országos Természetvédelmi Hivatal az 1966. február 14-i határozatával védetté nyilvánította. A rezervátum terjedelme 851 kat. h. 820 □-öl, ebből 470 kat. h. 460 □-öl szántó, 200 kat. h. 375 □-öl legelő, 171 kat. h. 241 □-öl rét és 9 kat. h. 1344 □-öl kivett művelési ágú terület. Határai: északon a kardoskút—hód-

4. A Fehértó környéke művelési ágainak vázlatos térképe

mezővásárhelyi műút, délen a Barackosi dűlő, keleten a Makói út, nyugaton a Sóstói főcsatorna.

A védett terület jellegében sziki táj, minden vonatkozásában őrzi a Délkelet-Alföld természeti adottságait. A középső részét K—NY irányban szeli át a Fehértó 3 km hosszú és 50—300 m között váltakozó szélességű medre, melynek 10—120 cm között váltakozó mélysége telítetten 60—70 cm-es vízréteget tárol. A hatalmas, sekély vízfelület aszályos nyarakon teljesen kiszárad és ilyenkor finom, hófehér „sókivirágzás” magyarázza a tó nevét. A vízellátást elsősorban a behulló, illetve a magasabb fekvésű környezetéből ide összefutó csapadék biztosítja. Ugyanakkor a feltörő talajvíz is kétségtelenül hozzájárul a mindenkori vízszint alakulásához. Nyári kiszáradáskor még a legaszályosabb időszakban is találunk a tó fenekén élesen elhatárolt, sáros foltokat, melyek talaja süllyedékes és télen fagymentes marad. Kétségtelen, hogy a vízfeltörések nagyobb mélységekből felszínre törő talajvízáramlás bizonyítékai.

A talajadottságokat mozaikszerű tarkaság jellemzi. Szolonyeces és szoloncsákos foltok lépten-nyomon váltakoznak s e fizikai-kémiai tulajdonságaikban erősen eltérő sziktípusok élővilága is hasonlóképpen változatos. Uralkodóeleme az oszlopos, kérges szolonyec, erősen váltakozó sómennyiséggel. Az Orosháza—Hódmezővásárhely közötti szikések és közöttük a kardoskúti rezervátum talajának sótartalma általában 1—2%. SIGMOND feltételezése szerint a kardoskúti szikések eredete postglaciális Maroságak és tómedrek elvizeitelenedésével magyarázható.

A mikrovegetációt KISS István kutatásai alapján 183-féle flóraelem, közöttük a tudomány számára több új faj, variáció és forma képviseli. A magasabb rendű növényzetet BODROGKÖZY György a következő társulásokkal jellemezte: A tómederben *Suaetum maritimae hungaricum*, *Lepidio-Puccinellietum limosa crasicum* (nomen nova), *Bolboschoenetum maritimi continentale*, *Agrosti-Caricetum distantis*, *Agrosti-Caricetum asteretosum*, *Acorelletum pannonicum*. A tavat környező füves pusztákon *Astralago-Poetum Angustifoliae*, *Achilleo-Festucetum pseudovinae*, *Artemisio Festucetum pseudovinae-pannonicum*, *Camphorosmetum annuae*, *Puccinellietum limosae hungaricum*. A természetvédelmi terület uralkodó növényzetének területi megoszlását a közölt térképvázlat szemlélteti.

A tómeder zooplanktonját MEGYERI János kutatta és az általa kimutatott fajok a kardoskúti szikések sajátos hydrobiológiai adottságaikat hangsúlyozzák. Ferencz Magdolna zoobenthos-vizsgálatai szerint a tó iszapjából gyűjtött Diptera-, Coeloptera- és Odonata-lárvaik jellemzően mutatnak rá az itt kialakult életviszonyok erősen szélsőséges voltára.

Sajnálatos, hogy a gerinctelen állatvilág egyéb csoportjai mind ez ideig még feldolgozatlanok, pedig minden egyéb zoológiai munkát értékes adatokkal támogatna pl. a környezeti adottságokra rendkívül érzékeny puhatestű fauna helyi ismerete. Az izeltlábúak feldolgozása ugyanakkor elsősorban gazdasági szempontból lenne fontos.

A gerincesek csoportjában a hüllőkről, kételtűekről MARIÁN Miklós, a halakról, madarokról és emlősökről e fejezet szerzője közölt összefoglaló jellegű faunadolgozatot,

A természetvédelmi terület változó vízviszonyai, a tó és a vele kapcsolatban levő csatornarendszer időnkénti teljes kiszáradása miatt állandó halfaunáról itt nem beszélhetünk. Tavasszal azonban évről-évre megjelenik néhány jövevényfaj, ez ideig kilencféle halat sikerült kimutatni a tó területén. Név szerinti megemlítést érdemel közöttük a lápi póc (*Umbra krameri*), mely közép-európai viszonylatban is természetvédelmi jelentőségű ritkaság.

A hüllő- és kételtű faunát 11 faj képviseli. Leggyakoribb közöttük a tavi béka (*Rana ridibunda*). Ökológiai szempontból viszont az ásóbéka (*Pelobates fuscus*) szikes élettérben

való elterjedése a legérdekesebb. E faj Kardoskúton kívül még Hortobágyon él ennyire szélsőséges életkörülmények között, kőkemény szolonyec talajon.

A madárvilág régmúltjáról érdekes ásatási leletek tanúskodnak. A Hatablaki-kápolna körül feltárt XI—XIII. századbéli Árpád kori település nyírfajdcsonthozatokat szolgáltatott. A természetvédelmi területtel szomszédos, hajdani Maros-árterek neolith (Körös-kultúra) leletei búbos vöcsök, kisvöcsök, gödény, szürkegém, nagyköcsag, nagylilik, tőkésréce, daru, szárcsa, ezüstsirály és varjú egykori előfordulását bizonyítják. E subfossilis faunalista kultúrtörténeti szempontból is érdekes, mert a felsorolt madarak kizárólag emberi településekről, szemétdombokról származnak.

Napjaink madárfaunája mennyiségében és összetételében is rendkívül gazdag és változatos. Az ornitológiai kutatás ez ideig 229 fajt mutatott ki, melyekből 89 fészkelő és 140 rendszeresen átvonuló, teelő, illetve alkalmi kóborlóként vagy ritkaságként fordult elő. Az itt előforduló 229 faj a hazai madárvilágot képviselő fajok hatvannyolc százaléka.

A fészkelők jellemzői elsősorban nádas-vizes, valamint száraz természetes pusztákról, kisebb számban mezőgazdasági kultúrterületek életteréből ismeretesek. A szikes mocsarakban, víz széli vegetációban a kékcsőrű réce kivételével valamennyi Magyarországon költő vadkacsafaj honos. A sósuszták vízjárásos költőhelyein a bíbic (*Vanellus vanellus*), goda (*Limosa limosa*), a szárazabb füvesekben túzok (*Otis tarda*), mezei pacsirta (*Alauda arvensis*), búbos pacsirta (*Galerida cristata*) jellemzik az életter ökológiáját. Ugyanakkor azonban a jellemző fajok sorában kell említenünk néhány közép-európai ritkaságot is, mert ezek kis egyedszámuk ellenére a sziki tájnak sajátos színtoltjai. Az ő különleges környezeti igényük mutat rá legnagyobb határozottsággal a Délkelet-Alföld szikeseinek szélsőséges viszonyaira s osztályozza ornitológus szemszögből az itt előforduló sós talajféleségek számos típusát. Legérdekesebb közöttük a szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla*), melynek magyarországi alfaja (C. b. hungarica HORVÁTH) néhány párban évente költ. Ez az alfaj eddig világviszonylatban egyedül csak Hortobágyról került elő, ottani példány alapján készült rendszertani leírása. A gulipánnal (*Recurvirostra avozetta*) jelenleg Kardoskút szikes pusztája az egyetlen tisztántúli fészkelőhelye. Vele azonos életterben fészkel a székilile (*Charadrius alexandrinus*), a tószéli pásztorok kedvelt „juhászkamadara”. Alkalomszerű a kis örvöslile (*Charadrius dubius*) és a gólyatöcs (*Himantopus himantopus*) megtelepedése. A kultúrtájban egyrészt szántóföldi növényzetben, másrészt emberi települések közelében találjuk a jellemző fészkelőket: fogoly (*Perdix perdix*), fácán (*Phasianus colchicus*), fűrj (*Coturnix coturnix*), vadgerle (*Streptopelia turtur*), balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*), kis örgébics (*Lanius minor*) stb. A kardoskúti temetőben is költött egy Balkán felől terjeszkedő, ritka énekesmadár, a halvány geze (*Hippolais pallida*).

A vonuló fajok nagy változatosságát és feltűnő tömegmozgalmaikat a szóban forgó terület különleges állatföldrajzi helyzete és a sajátos ökológiai viszonyai magyarázzák. A Skandinávia Északnyugat-Szibéria felől Európa déli tájaira, valamint Afrikába irányuló madárvonulásnak a Tisza-vonal egyik jelentős országútja. A folyó széles sávjában láncolat-szerűen elhelyezkedő, természetes szikes puszták, szikestavak egyben nagy forgalmú madárgyülekező állomások is, tavasszal-ősszel sok ezres tömegmozgalmak színterei. A magyar szikesvizek környezeti sajátosságai, a partszéleken kínálkozó táplálkozási lehetőségek a táplálékfelvétel szempontjából nagyon sok rokon vonást mutatnak az európai tengerpartok és közép-ázsiai sóstavak viszonyaival. Ezzel magyarázható, hogy az előbbi két életterre jellemző, ún. partimadarak (szélkiáltók, cankó-, lile-, szalonkafajok) kontinensünket átszelő vonulásuk során elsősorban a szikestavakon tartanak pihenőt. Északról érkező lúd- és récefajok változatos tömegei is egyik legjelentősebb magyarországi állomáshelyüket találják meg a Kardoskút—Fehértó adottságaiban. A vonuló fajok között külön említést érdemel a hazai néprajzban is sokoldalúan érdekelt, hatalmas madár, a daru (*Grus grus*). Ez a hajdan nálunk is költő, de a századforduló óta már csak Kelet-Magyar-

ország keskeny sávjában átvonuló szép madarunk Hortobágy és Biharugra mellett Kardoskúton választotta a harmadik, nagy forgalmú pihenőállomását. Csak e három helyen gyülekeznek hazánkban hosszú hetekig elnyúló vendégeskedésre az északról érkező vagy hazafelé tartó darucsapatok. Egy alkalommal, 1969 őszén a mi szürke darvainknál valamivel kisebb pártásdaru (*Anthropoides virgo*) is elvetődött Kardoskútra. Ez a közép-ázsiai sztyeppekre jellemző, keleti darufaj itt fordult elő harmadízben Magyarországon. A magas északi tundrákról ide vetődött sarkantyús sármánynak (*Calcarius lapponicus*) Ürböpuszta után Kardoskút a második hazai kézrekerülési helye. Egy hajdan ritka fészkelő, de ma már Közép-Európa-szerte rendkívül ritka vonulóként számon tartott faj, a reznektúzok (*Otis tetrax*) majdnem minden évben előkerül a Fehértó környéki rétek növénytársulásaiban.

Huszonhárom faj képviseli az emlősöket. A szikes élettérben tömörülő madarakkal szemben az emlősök túlnyomó többsége szántóföldön él. Fajban és mennyiségben a mezei pocok (*Microtus arvalis*) és a güzügér (*Mus musculus spicilegus*) kiemelkedő elsőségével a pocok- és egérfélék dominálnak. A nagy, illetve középnagy emlősök közül az őz (*Capreolus capreolus*) és a nyúl (*Lepus europaeus*) értékes vadgazdasági tényező, állományukat az utóbbi években belterjes vadgazdálkodás hatványozza. Gazdasági kártétele mellett az apró rágcsálók tömegpusztítása révén jelentős növényvédelmi szerepet tölt be a róka (*Vulpes vulpes*), a menyét (*Mustela erminea*) és a hermelin (*Mustela nivalis*). A területre egykor jellemző, de országosan ritka fajok közül ki kell emelnünk a földikutyát (*Spalax leucodon*). Ennek a természetvédelmi szempontból hazánk egyik legbecsesebb emlőseként ismert fajnak néhány évtizeddel ezelőtt még egyik legjelentősebb előfordulási helye volt a Vásárhelyi-puszta, de ma már a gépi talajművelés általánosítása miatt majd nem kipusztultnak tekinthető. Hosszú szünet után 1971-ben találtunk ismét egy példányt a természetvédelmi területen.

Másik nevezetesség a molnárgerény (*Mustela ewersmanni*), jellegzetes szikespusztai faj, kíméletet érdemlő kis ragadozó.

A terület egyhangúnak vélt arculata gyakorta változik. Tavasszal, hóolvadás után a tómeder hullámzó tenger körülötte a réteken kígyózó erecskék, csillogó vadvizek húzódnak mindenfele. A Sóstói-főcsatornához kapcsolódó belvízlevezető rendszer azonban csakhamar lecsapolja a réteket, csupán a mélyebb fekvésű teknők maradnak lefolyástalanul. A jégtakaró felengedésével megérkeznek az első vándormadár csapatok. Lúd- és réce-tömegek, majd az átvonuló darvak, később pedig különböző partimadarak sokasága népesíti be a rezervátumot. A rendszerint gyorsan, hetek alatt lejátszódó tavaszi tömegmozgalmak után már kevésbé látványos az elkövetkező költésidő. Aszályos években május végétől megkezdődik a tómeder kiszáradása, és június utóján végleg eltűnik belőle a víz. Ilyenkor csillogó, fehér sókivirágzás képződik, a repedezettre száradt tófenéken, a nyár végén megjelennek a bajúzpázsit, sóballa, bárányparék, ördögsekér, és csatakfoltok pompás színei. Sárga, tűzvörös, lila, barnamintás szőnyeg borul kora ősszel a napszitta Pusztára. Azután az októberi esők újra kizöldítik a szalmasárga rétet, eltompítják a sós növényzet lobogó színfoltjait. A tómederben ismét víz hullámszik és újra vonuló madárseregek visznek életet a tájba. Télen magevő aprómadarak seregei népesítik be a Pusztát, hatalmas csapatokban keresve a hótakaró alól kimagasló réti növényzet apró terméseit.

IRODALOM

¹ Bodrogközy György: (1965) Ecology of the halophilic vegetation of the Pannonicum. III. Acta Biologica Szegediensis XI. Fasc. 1—2. p. 2—25.

² Bodrogközy György: (1965) Ecology of the halophilic vegetation of the Pannonicum. Acta Botanica Academiae Scienc. Hung. 12. p. 9—26.

- ³ *Bökönyi Sándor—Jánossy Dénes*: (1965) Subfossile Wildvogelfauna aus Ungarn. *Vertebrata Hungarica* VII. p. 85—98.
- ⁴ *Ferenc Magdolna*: (1965) Beiträge zum Zoobenthos des Weissen Teiches bei Kardoskút (*Acta Biol. Szegediensis* XI. Fasc. 3—4. p. 265—269.
- ⁵ *Kiss István*: (1959.) Die Mikrovegetation des Fehértó von Kardoskút (*Szegedi Ped. Főisk. Évkönyve*. p. 3—37.)
- ⁶ *Marián Miklós*: (1966.) The herpetofauna of the Fehértó near Kardoskút (*Vert. Hung.* VIII. p. 93—103.)
- ⁷ *Megyeri János*: (1965.) Állatvilág. In.: Orosháza története. Szerk.: *Nagy Gyula* Orosháza, p. 81—89.
- ⁸ *Sigmond Elek*; (1923.) A hidrológiai viszonyok szerepe a szikések képződésében. *Hidr. Közlöny* 5.
- ⁹ *Sterbetz István*: (1963) Adatok a lápi póc és tarka géb Kárpát-medencei elterjedéséhez. *Vert. Hung.* Tom. V. Fasc. 1—2. p. 15—18.
- ¹⁰ *Sterbetz István*: (1965) The Bird Fauna of the Fehértó of Kardoskút. *Vert. Hung.* VII. p. 51—62.
- ¹¹ *Szabolcs József*; (1968) A magyar szik-kutatás nemzetközi szerepe. *Magyar Tudomány*. II. 2. p. 87—93.